

טועמיה - חיים

לחיות עם הזמן בשבת קודש

ערב ש"ק פר' ניצבים תשפ"ב

הרב **מרדכי אלון שליט"א**

נכתב ונערך משמיעה ע"י תלמידים - לא מוגה

זמני כניסת ויציאת השבת:

ירושלים - 17:59 | 19:09

תל אביב - 18:14 | 19:10

חיפה - 18:08 | 19:10

טבריה ומגדל - 18:11 | 19:08

באר שבע - 18:17 | 19:11

עת שערי רצון להפתח - חלק ב'

בעצם אומר לה - אני רוצה להזכיר את זכויותיך לפני המלך, מלכו של עולם, "רַחֲמָנָא זְכָוֵן חֲפֵשׁ לָן" (נוסח סליחות הספרדים), אני רוצה לומר משהו לשר הצבא עבורך, והיא עונה לו -

וּתְאָמַר בְּתוֹךְ עַמִּי אֲנֹכִי יְשֻׁבָת. מֵאֵי קְאָמַרְתָּ. אֲלֵא בְשַׁעֲתָא (נ"א בזמנא) דְּדִינָא תְלִיא בְּעֵלְמָא, לֹא יתְפָרֵשׁ בַּר נֶשׁ בְּלַחְדוּדִי, וְלֹא יתְרָשִׁים לְעֵילָא, וְלֹא יִשְׁתַּמּוּדְעוּן בֵּיהּ בְּלַחְדוּדִי, דְּהָא בְּזַמְנָא (אחרא) דְּדִינָא תְלִיא בְּעֵלְמָא, אֵינּוּן דְּאִשְׁתַּמּוּדְעוּן וְרָשִׁימִין בְּלַחְדֵּיהוּ, אֲף עַל גַּב דְּזַכָּאִין אֵינּוּן, אֵינּוּן אֲתַפְסֹן בְּקִדְמִיתָא. וְעַל דָּא, לֹא לְבַעֲי לִיהּ לְאִינִישׁ, לְאֲתַפְרָשָׁא מִבֵּין עַמָּא לְעַלְמָא, דְּבִכְל זְמַנָּא רַחֲמֵי דְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא עַל עַמָּא בְּלַחְדוּדִי. (ולא לבעי ליה לאיניש לאתפרש מן עמא לעלם) וּבְגִינֵי כַּף אֲמָרָה, בְּתוֹךְ עַמִּי אֲנֹכִי יְשֻׁבָת, וְלֹא בְּעֵינָא לְאֲתַפְרָשָׁא מִנֵּיהוּ, כְּמָה דְּעַבְדְּנָא עַד יוֹמָא דִּין (זה"ק ח"ב מ"ד ב')

תרגום -

וּתְאָמַר בְּתוֹךְ עַמִּי אֲנֹכִי יְשֻׁבָת. מַה אֲמָרָה? אֲלֵא בְשַׁעֲתָא שְׁהֵדִין תְּלוּי בְּעוֹלָם, שְׁלֵא יִפְרַד אָדָם לְבִדּוֹ, וְלֹא יִהְיֶה רְשׁוּם לְמַעְלָה וְלֹא יִכִּירוּ אוֹתוֹ לְבִדּוֹ, שְׁהֵרִי בְּזַמְן שְׁהֵדִין תְּלוּי בְּעוֹלָם, אוֹתָם שְׁרְשׁוּמִים וְנוֹדְעִים לְבָדָם - אֲף עַל גַּב שְׁהֵם צְדִיקִים, הֵם נִתְפָּסִים בְּרֵאשׁוֹנָה. וְעַל כֵּף לֹא צְרִיךְ לְאָדָם לְהִפְרֵד מִן הָעָם לְעוֹלָם, שְׁבִכְל זְמַן רַחֲמֵי הַקּוּדֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הָעָם כְּלָם כְּאֶחָד. [ואין צריך האדם לפרש מן העם לעולם] וְלִכְּן אֲמָרָה בְּתוֹךְ עַמִּי אֲנֹכִי יְשֻׁבָת, וְלֹא רוּצָה לְהִפְרֵד מֵהֶם, כְּמוֹ שְׁעֵשִׂיתִי עַד הַיּוֹם הַזֶּה.

אדם שבא לדין בפני עצמו מזכירים לו גם את העוונות והחובות שלו, ולכן "אני כפי לאל שוטח", אני חלק מכלל ישראל ואני 'מבזבז' כביכול את ימי ראש השנה, היומיים ראשונים של עשרת ימי התשובה, כדי להזכיר לעצמי שהמלך מולך ובורא את הכל מחדש והכל הפיך, והכל מתחיל מהראשית ולי יש כח לעורר את הרצון הזה. ולכן אין טעם להתעסק בעצמי עכשיו, בלבקש פרוטה, אוכל בגדים וכיו"ב אלא יש לבקש ש"יתגדל ויתקדש שמה רבא", שהקב"ה ימלוך על העולם והכל ייברא מחדש יש מאין, כי אני רוצה להאמין שהכל הוא יש מאין.

אָנָּא זְכוֹר נָא לִי בְיוֹם הַזֶּה

נמשיך הפעם את הפיוט המופלא "עת שערי רצון", שהתחלנו בלימודו בשבוע שעבר, ותוך כדי לימוד זה נתכונן לראש השנה הבא עלינו לטובה.

בשיעור הקודם עסקנו ברקע לפיוט ובמחברו, והפעם ניכנס אי"ה לעומקו. ראשית, נשים לב שהפיוט בנוי מארבעה עשר בתים, והבית הראשון משמש ככותרת לפיוט כולו -

בית ראשון

עַת שְׁעָרֵי רְצוֹן לְהִפְתַּח

זהו פיוט מדויק ומכוון להיאמר ברגע מסוים, רגע מרגש מאוד, הרגע שלפני תקיעת השופר, בשעה שהמלך עובר מכסא דין לכסא רחמים, רוצה למלוך על העולם ואז אנחנו בתקיעותינו ובתפילותינו מעוררים את הרצון והעונג שלו בנו. כאילו כל העולם כולו מליל ראש השנה נמצא במצב של עילפון וממתין להיברא מחדש. "עת שערי רצון להיפתח".

יּוֹם אֶהְיֶה כְּפִי לְאֵל שׁוֹטַח

כפות ידיים שטוחות מבטאות מצב של בקשה, אבל מאידך במצב כזה לא ניתן להחזיק בהן דבר. כדי שהן תוכלנה להכיל משהו, יש צורך לקמוץ את הכפיים. ראש השנה הוא יום שבו אנו שוטחים את כפות ידינו - אין לי שום בקשות משלי, אני גם לא מזכיר ביום זה את החטאים שלי ולא בגלל שאני לא מקבל על עצמי אחריות למעשי אלא מפני שאני עוסק רק בהמלכת הקב"ה על העולם כולו ואני מבין שיש לי כח עצום לבקש ממנו למלוך על העולם. אנחנו מכירים את הסיפור המפורסם על האשה השנמית שאלישע הנביא היה אצלה ולאחר שהוא התארח אצלה הוא שואל אותה -

... מַה לְעֵשׂוֹת לָךְ הַיֵּשׁ לְדַבְרֵי לָךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל־שָׂר הַצָּבָא וּתְאָמַר בְּתוֹךְ עַמִּי אֲנֹכִי יְשֻׁבָת. (מל"ב ד', י"ג)

כאשר לפני כן הכתוב מתאר את הגעתו של הנביא -

וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֵא שְׁמָה וַיִּסַּר אֶל־הַעֲלִיָּה וַיִּשְׁכַּב־שְׁמָה (שם י"א)

ולכאורה שאלתו אותה תמוהה שכן הוא ידע שאין לה ילדים ומה יועיל לה לדבר אל המלך או אל שר הצבא? אומר הזוה"ק "דא יומא הוא יומא רבא", היינו שהיה זה יום ראש השנה והוא

אמונה אמיתית ביוצר בראשית זה כל הסיפור של ראש השנה - "היום הרת עולם". "זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון". כשאני מחובר אל השורש של הכל - אז בא הניסיון. כבשן האש כביכול לא היה ניסיון, אלא דילמה בין להישאר פה בהווה בלי אמונה או להיות עם אמונה בנצח, וברור שהבחירה - על אף שהיא קשה - היא בנצח. כך לימדנו רבותינו ואבות אבותינו, כך יהודים נהגו ובחרו לאורך כל הדורות. אבל עקדת יצחק זו מדרגה אחרת לגמרי. בעקדת יצחק, אברהם התבקש למסור את האמונה, את הנצח. זה "עוקד והנעקד והמזבח".

הַבֵּן אֲשֶׁר נוֹלַד לְךָ מִשְׁרָה

'הרי אתה, אברהם, אמרת "לו ישמעאל יחיה לפניך", אתה אמרת כל הזמן - "אבל ישמעאל", ואני אמרתי - לא, "כי ביצחק יקרא לך זרע" ובו בלבד, ורק משרה!'

אִם נִפְשָׁךְ בּוֹ עַד מָאֵד נִקְשְׁרָה

אין הכוונה הפשוטה פה במילה 'אם' ל-'אם כן' או 'אפילו אם', אלא 'דווקא אם'. הניסיון האמיתי הוא שנפשך הגיעה לכזו התקשרות ולכזו אהבה, "ונפשו קשורה בנפשו", דווקא אז מגיע הניסיון הגדול. אתה המודל של אהבת אב לבן לחסד, ועכשיו אתה מחזיר את הכל אל השורש.

קוּם תַּעֲלֶהוּ לִי לְעוֹלָה בְּרַח

'ברה' זה גם 'ברורה' אבל זו כנראה מילת הקוד של כל הפיוט הזה. ברה זה לשון בחירה, לברור. אני מגיע ליכולת הזו מבחירה. דבר זה אין אפילו למלאכים. הם יקבלו בית משלהם בהמשך הפיוט, אבל להם אין "עולה ברה" - אני מבחירה, מבירור שלי, מגיע לזה.

עַל הַר אֲשֶׁר כְּבוֹד לְךָ זוֹרַח

זהו הרגע שנראה לנו פעמים רבות כשקיעה, כסוף. אין יותר סוף לעם ישראל מאשר שחיטתו של יצחק, אבל דווקא במקום הזה שנראה לנו כהכי סוף שיש - דווקא שם הזריחה. שם הכבוד לך זורח. לא כבוד מדומיין שאפשר לקחת מהאדם, אלא כאשר כל העלמא הדין שוקע, ההר המוריה - כבוד לך זורח, וכאשר מגיעים לזה מהבחירה, הרי -

עוֹקֵד וְהַנְּעֻקֵד וְהַמְזַבֵּחַ

בית שלישי

בבית השלישי יש חידוש גדול של הפייטן. לפי המתואר בתורה, הולך אברהם בבוקר ושרה כלל לא נמצאת בתמונה, ואילו כאן בפיוט מקומה של שרה לא נפקד.¹ לפי הפיוט, יש כאן דיאלוג בין אברהם לשרה, שיחה קשה -

אָמַר לְשָׂרָה כִּי חָמוּדָךְ יִצְחָק

זו הפעם היחידה שה'אני' מופיע ביום הוכח, היום הזה. זכור נא לי את מה שאני הייתי מוכן לתת את כל כולי, כי בסופו של דבר אני מבין שאתה נותן בי את הכח ומה שנוצר בעולם - אני יכול לתקן אותו. יש כן נקודה עצומה - האחריות שאני מקבל על עצמי ברגע הזה היא בשיאה, אני לוקח עלי אחריות להכל, ומאידיך אני כלום והכל אלוקות, אין לי כלום משלי, אני נותן לך רבש"ע, את הכל. ומכיוון שכך, אני יכול לחזור אל האין, אל המקום שבו הכל יכול להתהפך ולחזור אל ההתחלה אל השורש שלו - 'לראש' השנה. ולכן אוכלים ראש (כבש או דג) בראש השנה ומבקשים "שנהיה לראש ולא לזנב", כלומר לא לראש שיש מעליו ראש גבוה יותר, אלא שנהיה כל הזמן משוייכים לראש ולא לזנבות כאלה ואחרים.

אגב, הסימנים, הבן איש חי אומר בפרשה שלנו דבר מדהים שיש לו נפקא מינא להלכה; תמיד תמהנו למה בסימנים אנחנו מדברים על 'אויבינו' ו'שונאינו', הרי הכל מתהפך ביום הזה? אלא אומר הבן איש חי -

ואחר רובי"א יאכל כרתי ויאמר 'שיכרתו אויבנו ושונאינו', ויכוין בזה על כוחות הרעות שנבראו מהעונות של האדם ומנצוצי קרי אשר עליהם מכוונים בקריאת שמע שעל המיטה ועליהם נאמר "אויבי איש אנשי ביתו". ואחר כרתי יאכל סלקא ויאמר 'שיסתלקו אויבינו וכו' ויכוין בזה על המקטרגים וכוחות הדין המשטיניים למעלה, ואח"כ יאכל "קרא" ויאמר 'שתקרע רוע גזר דיננו' (ויכוין בשם קר"ע) ויקראו לפניך זכיותנו, ואח"כ יאכל רמון מתוק ויאמר 'שנהיה מלאים מצות כרמון'. (בן איש חי ניצבים ד' שנה ראשונה)

'שונאינו' הם כוחות הס"א שאני יצרתי בנפילותיי ובעונותיי. "זכור נא לי ביום הוכח" - זכור לי שאני יכול לעשות את זה כשאני רק רוצה ומכוון להיות לראש. כאשר אני מחובר לשורש, לראשית, אני יכול לעמוד בכל, ואז -

עוֹקֵד וְהַנְּעֻקֵד וְהַמְזַבֵּחַ

אז אנחנו אחד. המזבח, הקב"ה שמצווה, והעוקד והנעקד, כל ההיפוכים שבנו הכל הוא אחד. כשהכל מחובר לשורש.

בית שני

בְּאַחֲרֵית נֶסֶח בְּסוֹף הַעֲשָׂרָה

זה הניסיון שעליו אומרים עליו חז"ל - "אמר לו (הקב"ה לאברהם) בבקשה ממך עמוד לי בזה שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש" (רש"י בראשית כ"ב, ב'). זה הניסיון היחיד שבו בעצם אברהם, היהודי הראשון, עוקד לא רק את בנו אלא את אמונתו, את הנצח, את העם. הוא לא מת כדי להצטרף לאבותיו או לעם, אלא הוא עוקד הכל. את זה הוא עומד להעלות לעולה, והוא יודע שזה הכל חייבור אל השורש, כי הכל יוצר בראשית, כי

¹ הארכנו בשיעור הקודם בסיפורו האישי של הפייטן, על התאסלמותו של בנו, שנותן לפיוט עוצמות משנה, עיי"ש.

סממני הקטורת הכהן שוחק, אבל נדמה שהכוונה כאן היא גם לשחוק, בש' שמאלית. יצחק הוא מדרגה שכולה שחוק. הוא מעל כל הניסיונות, לא מהעולם הזה. אצל אברהם, יעקב ומשה, הקב"ה קורא להם בשמם באופן כפול - "אברהם אברהם, ויאמר הנני", "משה משה", ואילו אצל יצחק מופיעה קריאה רק בשם אחד - "יצחק" ללא הכפילות. הזוה"ק אומר שיצחק מההתחלה היה אותו יצחק, זה שלמעלה וזה שלמטה. הוא שווה. 'אני ואת', אומר אברהם לשרה, 'גדלנו בעבודת שחק, אצל תרח ונחור אבל יצחק לא למד עבודת שחק' -

אַלְף וְאַוְרָהוּ אֲשֶׁר לוֹ אֵל חָק

'ולכן אני צריך ללכת ולהורות אותו את התורה אשר לו האל חק', כלומר הפייטן מדגיש שהקב"ה חקק את התורה עבור יצחק, 'אבל אני יודע את מה שאני עומד לעשות ומה יהיה עם התורה הזו? אני מחזיר את הכל אל הראשית ולכן אני לא יודע מה יהיה'.

אֲמָרָה לְכָה אֶדוֹן אֲבָל אֵל תִּרְחַק

כמדומני שהפשט ב'אל תרחק' הוא ששרה מבינה גם היא מהו השורש. היא הרי גדולה מאברהם בנבואה. אפשר להבין מה שרוצים בשורה הזו מבחינת ההבנה של שרה אבל היא רק אומרת לו 'לכה - אבל אל תרחק', כלומר - 'לך, אבל תשאר פה בפלנטה הזו בהליכה שלך. תשאר מחובר לעולם הזה. הוא הרי הבן שלי, הקדיש שלי'.

עֲנֵה יְהוָה לִבְךָ בְּאֵל בּוֹטָח

'הלב באל בוטח', ובהמשך נראה שגם כשהעין בוכה הלב שמח.

עוֹקֵד וְהִנְעֵקֵד וְהַמְצִיחַ

בית רביעי

מכאן עובר הפיוט לצמדי בתים. הבתים הרביעי והחמישי עוסקים באברהם מול יצחק ומול הנערים. אנחנו מכירים את השכנים שלנו, אלו שמדברים על 'עקדת ישמעאל' ויש להם כל מיני וורטים משלהם? -

שָׁחַר וְהִשְׁכִּים לְהֵלֵךְ בְּבִקְרָה

מיוסד על הפסוק - "וישכם אברהם בבוקר" (בראשית כ"ב, ג').

וְשָׁנִי נְעָרָיו מִמֶּתִי תִשְׁקֶר

הוא לוקח את הנערים שלא עוזרים לו בכלום. אפילו את החמור הוא חובש ולא הם. הם בסך הכל חיכו לו וליצחק למטה למרגלות ההר. אם אכן היו אלו ישמעאל ואליעזר, כפי שאומרים חז"ל, הרי שהם נערים גדולים מאד, גם בגיל ובעיקר בקומה - אליעזר עבד אברהם נאמן ביתו, אבל הם לא נצח, הם לא אברהם ויצחק. 'שקר' משמעותו שהוא אינו אמת אינסופית. יש לנו תפקיד כלפיהם. אברהם מביא איתו את הנערים כדי

'חמודך' זה לא רק 'הילד החמוד שלך', המותק, אלא זהו מי שחמדת לו, "חמדת ימים אותו קראת", זה הילד שחמדת אותו כל ימיו. ההבדל בין אברהם ושרה לגבי יצחק הוא שיצחק הוא בכורה של שרה ולא של אברהם. הוא גם לא בנו היחיד של אברהם ולא יהיה היחיד - לאברהם יולדו עוד ששה בנים מקטורה. אצל שרה, חוץ מאשר הנצח, יצחק הוא 'הקדיש', הוא הבן החמוד, הוא הביכורים. בפיוט "אם אפס רובע הקן"², גם מופיע מוטיב הביכורים -

עֲטָרוֹ בְּעֵצִים וְאֵשׁוֹ... (אם אפס רובע הקן, להבי אפרים מרגשבורג)

יצחק הוא הבכור ולכן יש לעטרו כמו את סלי הביכורים המועלים לירושלים. הוא הראשית שמביאים מראשית פרי האדמה. ואני חוזר ומדגיש - כל החיבור של העקדה לראש השנה הוא כי ראש השנה הוא הראש, הראשית, זה הרגע שאתה מתחבר עם האין. בדרך כלל אנחנו מבינים בעולם תהליך של 'יש מיש', כי הפרי השני הוא תוצר של הראשון שקדם לו, אבל הראשון הוא הראשית. נשאלתי בערב שבת האחרון שאלה. מופיע שהביכורים הם התיקון לחטאו של קין שלא הביא את הראשית של פרי האדמה, בניגוד להבל שהביא 'מבכורות צאנו'. והשאלה ברורה - הקב"ה לא ציווה את קין כלל להביא ביכורים אלא הוא הביא את זה מעצמו! והוספנו ושאלנו עוד - הרי קין הוא הראשון שבנה מזבח לה' מיוזמתו והביא מפרי האדמה, ולמה רש"י שם מביא שזה היה מהגרוע? זה לא מופיע במקרא! הבל הביא אמנם "מבכורות צאנו" אבל אולי זה היה שווה פרוטות מעטות ומה שהביא קין היה יקר המציאות? ואגב, הקב"ה באמת לא כועס על קין, זה רק קין שבועס על עצמו ועל הקב"ה. מדוע למחרת הוא קם והורג את אחיו? זה געוואלד, ונגיד את זה בקיצור - ביכורים הם הראשית, המקום שבו אתה תופס שלך אין עם זה שום ידיעה, שום מגע, שום קשר. הרי אם היית לוקח את אותם זרעים שזרעת ושם אותם בשקית או זורק אותם לאויר לא היה צומח מזה כלום. מי שהצמיח את הביכורים זה הקב"ה! בניגוד לתרומות ומעשרות, לביכורים אין שיעור - ביכורים זה עצם הידיעה ש'מודה אני לפניך' שאני בטל אליך, שאי לי משלי כלום כלום. אכן החל מהרגע הבא הכל כבר יהיה 'יש מיש' - ועל זה לא מצווים. את זה אתה צריך להרגיש. חמודך יצחק. את הביכורים צריך להרגיש וכאשר אתה מביא את הראשית - כל מה שיש בעולם מכאן ואילך גם הוא אלוקות, אך אם הראשית איננה לה' ח"ו, אז כל מה שאתה עושה גרוע, היינו 'חסר' בעברית. השפת אמת זיע"א אומר שפרשת הביכורים של שבועות שמופיעה בפרשת כי תבוא היא ההכנה לראש השנה, זו הראשית שלקראת הראשית.

גִּדְל וְלֹא לְמַד עֲבוֹדַת שָׁחַק

הביטוי 'שחק' מופיע גם בפיוט 'אם אפס רובע הקן' - "זְכָרוֹן לְפָנֶיךָ בְּשָׁחַק לְעַד בְּסִפְרָה יוֹחֵק", ויש הרבה מה לדבר בו. את

² שנאמר בסליחות הספרדיות מדי יום, ואצל האשכנזים ביום הרביעי של עש"ת בלבד.

עיכובים, מהמורות', הם עונים. למה הוא נקרא 'הר המור'? מר הוא מר-דכי, 'מור דרור'. המור הוא בושם, כך מסביר הרמב"ם, שבא מעצם של חיה טמאה ושמה 'ידוע', וכדי להפיק את הבושם ממנה צריך לשחוק אותה עוד ועוד. זה הדבר הכי קשה והכי טמא, אבל הוא הופך לראש הבשמים - מור דרוה. פה מושחים לא רק את הכהן אלא גם את כל הכלים. הוא שואל אותם 'הראיתם אור צץ בראש הר המור?' - האם ראיתם, בראיה פשוטה? והם עונים - 'גם כאשר אנחנו מתאמצים אנחנו לא מסוגלים לראות את החזון. זה התפקיד שלכם ועליכם לעשות אותו'.

עָנָה שְׁבוּ פֶּה עִם מְשׁוּלִים לְחִמּוֹר

'משולים' זה גם לשון משל, אבל גם דבר נוסף שקשה לומר אותו - כשמישהו מושל בך, אתה משול. הזכרנו בהתחלה את הבן איש חי על 'יכרתו שוואינו', והעומק בזה הוא שהמקטרגים שאני בורא, כוחם נובע מכך שהם מושלים בי ואז אני 'משול'. כך מבארים המפרשים את הפסוק -

וְאָדָם בִּיקָר בַּל יִלִּין נִמְשָׁל כְּבַהֲמוֹת נִדְמוּ. (תהילים מ"ט, י"ג)

כלומר לא רק במובן של משל, מטאפורה, אלא המשולים תחת. אבל אתם תהיו אתם עוקד והנעקד. והבית מסתיים -

וְאֲנִי וְהַנֶּעֱרָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת

בכוונה אברהם אומר כאן 'אני והנער' ולא 'אני ובני', כאילו הוא אומר להם - 'אתם רוצים להמשיך עם השטויות שלכם ולדון מי הוא הנער, האם הוא ישמעאל?'. יצחק הוא 'הנער', בה"א הידיעה, ו'להשתח' הוא שיא הביטול.

עֹקֵד וְהַנֶּעֱקָד וְהַמְזֻבָּח

בית שישי

יש לי תחושה שכאן באמת מתחיל הפיוט. כי אחרי שלשת בתי הכותרת, השיחה היתה בין אברהם ויצחק לבין הנערים, ואילו עכשיו מתחילה השיחה האמיתית, בין אברהם ליצחק. אנחנו זוכרים מה הוא הבטיח לשרה? הנה עכשיו שני הבתים שמתחילים ב-'ה' וב-'ו'. ראינו שאברהם הולך לעקדה כדי 'להורות את אשר לו אל חק' -

הָלַכְנוּ שְׁנֵיהֶם לַעֲשׂוֹת בְּמִלְאָכָה

הגמרא בהלכות שבת אומרת 'שניים שעשאוה פטורין' (שבת ג.). הם עושים את המלאכה ביחד.

וַיַּעֲנֶה יִצְחָק לְאָבִיו כָּכָה

המילה 'ככה' לא באה פה בשביל להשלים את החרוז, אלא זו המילה המרכזית בשורה. יצחק לא שואל למה. 'אשרי העם שככה'. יצחק אומר לאביו -

אָבִי רְאֵה אֵשׁ וַעֲצֵי מַעֲרֵכָה

בתורה, הפסוק אומר -

שבסוף העקדה הוא ילך איתם "יחדיו" אל באר שבע. זה לא טכני שהוא מבקש מהם 'חכו פה עד שנחזור', לא הכוונה ש-'תשמעו בינתיים קצת מוזיקה', אלא 'חכו פה כי המגמה היא שנחזור'. פעם למדנו שגם יצחק עתיד לחזור אל הנערים בשלב מאוחר יותר - בפרשת חיי שרה. 'חכו עד שנקים פה בית תפילה ואתם תובילו את כל העמים'. יש להם תפקיד עתידי גדול לנערים הללו.

יוֹם הַשְּׁלִישִׁי נִגְעוּ אֶל חֶקֶר

אנחנו מגיעים כעת לחקור את ההבדל הגדול שבין יצחק לבין הנערים.

וַיֵּרָא דְמוּת כְּבוֹד וְזוֹר וַיִּקָּר

מרחוק הם רואים "...אֵד תְּלוּלָה מְהָרוּ עֲצֵי עוֹלָה", כפי שמתואר בפיוט 'אם אפס רובע הקן'. הוא שואל את הנערים מה הם רואים והם עונים שהם לא רואים כלום, ולכן הוא -

עָמַד וְהִתְבּוֹנֵן לְהַמְשִׁיחַ

מי שצריך להימשח הוא הכהן. זהו הכהן הראשון, בהר המוריה. זו הפעם הראשונה שמפורש שמישהו מגיע להר המוריה - זה הקורבן הראשון. בפיוט 'אם אפס רובע הקן' מופיע -

צָרָא רְשָׁט מְאֲלִיו וְאָבִיו נִגַּשׁ אֵלָיו

לְשִׁחְטוֹ לְשֵׁם בְּעָלָיו וְהִנֵּה יֵי נֶצֶב עָלָיו

בואו ננסה לדמין את הרגע שבו אתה הופך מאבא לכהן של האבא. אתה נציג הבעלים, ועולה שנשחטה שלא לשם הבעלים - פסולה. 'עמד והתבונן' - צריך להתבונן לפני התפילה, כל חיינו הם התבוננות ב-'להמשח'. נמשחים בשמן זך, מוחין.

עֹקֵד וְהַנֶּעֱקָד וְהַמְזֻבָּח

בית חמישי

הבית החמישי ממשיך את השיחה של אברהם מול יצחק ומול הנערים;

יָדְעוּ נַעֲרָיו כִּי קָרְאָם לְאָמֵר

הנערים הללו לא נמצאים פה בטעות, איזה שני טרמפיסטים שאספנו בתחנה המרכזית. אלו שני נערים שנועדו לכך - 'קראם לאמר', כמו 'מקראי קודש'. כשאני קורא לך לאמר - אתה לא פה במקרה. והוא שואל אותם שאלה -

אֹר הִרְאִיתֶם צֶץ בְּרֹאשׁ הַר הַמֹּר

'הר כבוד לך זורח?' - 'אתם ראיתם אור צץ? נץ? אני ראיתי כבר זריחה, אבל אתם, גם אם עוד לא ראיתם זריחה ממש - האם ראיתם את ניצני הזריחה? ראיתם אור צץ בראש הר המור?'

וַיֹּאמְרוּ לֹא נִחְזָה רַק מִהֲמֹר

'מהמור' היא מהמורה, שפירושה בעברית ההפך מְהָר. מהמורה היא שקע, שפל, שבופלים לתוכו, שמועדים בו. 'ראינו

'אבל אבא', אומר יצחק, 'איך מתבוננים להימשח? איך מתבוננים?'. ממש כמו השאלות של הילד לפני החתונה, ואתה נותן לו הרבה תשובות ובסוף אומר לו בשקט - 'פשוט מדבקים בקב"ה. שעה שיחה דיברנו אבל בסוף בסוף - פשוט תתבונן להימשח' -

דַע כָּל אֲשֶׁר יַחְפֹּץ אֱלֹהִים יַעֲשֶׂה

מה צריך לדעת? 'כל אשר יחפוץ אלהים יעשה'. אלו לימודי הליבה האמיתיים. את זה צריך לדעת, וכל השאר לא קיים. ועכשיו המשפט של הפיוט -

בְּבִנְיָה בְּנֵי חַיִּים לְפָנָיו כָּסָא

לכאורה אברהם היה צריך לומר ליצחק שהם הולכים לבנות לקב"ה מזבח ולא כסא. ה'כסא' פה לא סתם בשביל החרוז - אנחנו יודעים שבעולם הקבלה יש עולמות, והעולם הגבוה ביותר שמעל כל העולמות הוא עולם האצילות. זה לא עולם באמת אלא שם הכל נמצא אצלו (אצילות לשון אָצֵל, אָצֵל). זה לפני שנהייתה בריאה. בריאה בלשון הקבלה 'עולם הכסא'. ראש השנה הוא יום הבריאה, היום הרת עולם, היום בו נברא האדם. הבריאה היא שהקב"ה שחרר את העולם מאצלו ושם כופר כדי שאני אוכל לכפור. ואני צריך לבנות כסא. אני לא יכול לבנות כסא בעולם האצילות כי שם הכל אלוקות. לבנות כסא זה לבנות בתלת מימד. זה מה שאנחנו בונים בראש השנה לקב"ה - כסא. "המלך - יושב על כסא רם ונשא".

אמרנו בשם השפ"א שקוראים את פרשת הביכורים לפני ראש השנה בשביל הראשית, ובשביל לקרוא ביכורים צריך לפני כן לקרוא את פרשת עמלק שבא כדי לנתק אותנו מהראשית - "כִּי-יָדַל עַל-כֶּסֶף יְהִי מַלְחָמָה לְהוֹי"ה בַּעֲמֹלֶק... (שמות י"ז, ט"ז)". אין שמו שלם ואין כסאו שלם כל זמן שעמלק בעולם.

ומה קורה כשבונים לפני כסא? קראנו בשבת האחרונה את פרשת כי תבוא, וזה מדעים לראות את הפיוט חי פה, ברגע זה -

אִז יֵאָמֵר זָבַח וְהִזְבַּח

זה ביטוי יחידי במקרא שמופיע רק בפרשת כי תבוא -

אָתִידָהּ הָאֲמֵרַת הַיּוֹם לְהִיּוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים... וְהִ' הָאֲמִירָךְ הַיּוֹם לְהִיּוֹת לְךָ לְעַם סִגְלָה... (דברים כ"ו, י"ז-י"ח)

היום, עכשיו - כשהבאת את הביכורים הרי שאתה האמרת את ה' וה' האמירך ואתה הולך בדרכיו. הפרשת אותו, הבדלת אותו להיות 'אין עוד מלבדו', והוא האמיר אותך. 'אז יאמיר זבח' - 'אנו מאמירך ואתה מאמירנו' (פיוט תפילות יוה"כ). אין עוד פעם אחת בכל התורה 'להאמיר' - להפריש, להבדיל. רש"י מבאר בפרשה - "...כמו יתאמרו כל פועלי און (תהלים צ"ד, ד)". אתה הבדלת אותו להיות לך אינסוף והוא הבדיל אותך ולכן אתה יכול ללכת בדרכיו. ראינו מוקדם יותר בפיוט כי אברהם "שחר והשכים להלך בבוקר" - להלך בדרכי ה'. מה הוא רחום אף אתה רחום.

עוֹקֵד וְהִנְעֵקֵד וְהִמְזַבֵּחַ

...וַיֵּאמֶר אָבִי וַיֵּאמֶר הַנְּנִי בְנִי וַיֵּאמֶר הֲנֵה הָאֵשׁ וְהַעֲצִים וְאִיהַ הִשָּׂה לְעֹלָה. (בראשית כ"ב, ז).

בואו נראה מה עושה מזה הפיוט -

אִיהַ אֲרִנִי שָׂה אֲשֶׁר כָּהֲלַכְהּ

הוא משנה פה את כל המשמעות. לא 'איה השה', אלא 'אנא תלמד אותי להיות שה. להיות שה כהלכה!'. ממש כפי שאומר רבנו אפרים מרגנשבורג בפיוט 'אם אפס רובע הקן' -

אָבִי אוֹתִי כִכְבֵּשׁ תַעֲשֶׂה לֹא תַחְמַל וְלֹא תִכְסֶה.

'איה' זו לא שאלה טכנית אלא שאלה רטורית, כמו 'איפה?' (בראשית ג', ט'), כמו 'אי הבל אחיך?' (שם ד' ט'). ונשמע איך ממשיך הבן ופונה אל אביו (בסוף הפיוט נגיע ל'ימן ואליה אני שולח', שמשביים את לב האבות על הבנים) -

הַאֲתָ בְּיוֹם זֶה דִּתְּךָ שׁוֹכֵחַ

'דתך' אלו החוקים שאתה אבא צריך ללמד אותי - 'אשר לו אל חק'. ללמד אותי להיות שה, להיות הנעקד המחובר אל השורש. אבל זה קשה, מאד קשה. זה לא יאמן, לפי הפיוט, יצחק הוא זה שנותן פה כוחות לאביו לקיים את מצוות ה', לא אברהם פונה אל יצחק, כמו שמופיע בתורה. יצחק הוא הפותח את השיחה ואברהם רק מגיב - 'הנני בני'. פתאום הנעקד הוא העיקר.

עוֹקֵד וְהִנְעֵקֵד וְהִמְזַבֵּחַ

וכפי שנראה בסוף הבית הבא - 'אז יאמיר הזבח והזובח'. אנחנו והוא אחד כשאתה מחובר בראשית.

בית שביעי

עכשיו, בבית שלפנינו, תבוא תשובת אברהם -

וַיַּעֲנֶה אָבִיו בְּאֵל חֵי מַחְסֶה

יש הרבה שמות וביטויים לקב"ה, אבל אברהם עונה לבנו עכשיו בכינויו את הקב"ה 'אל חי', ברגע שלפני שהוא שוחט את בנו. הוא יכול היה לכנות אותו 'הקב"ה', 'רבנו של עולם', 'טאטע' - אבל הוא בוחר ב-'אל חי'. בברכת ברית המילה מופיע הביטוי הזה -

...א-ל חי חֲלַקְנוּ צוּרְנוּ, צִוְהָ לְהַצִּיל יְדִידוֹת שְׂאֲרָנוּ מִשַּׁחַת לְמַעַן בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר שָׁם בְּבִשְׂרָנוּ.

גם בברכה הזו מדברים על יצחק ומסיימים -

בְּרוּךְ אַתָּה ה' כּוֹרֵת הַבְּרִית.

ממש כמו 'זוכר הברית' של ראש השנה. 'אני נמצא באל חי מחסה, בכלל לא בכאב הפרטי שלי', אומר אברהם לבנו.

כִּי הוּא אֲשֶׁר יִרְאֶה לְעוֹלָה הִשָּׂה

'דע בני, כי העבר אין, העתיד עדיין, אין לי שום דבר משלי, אין לך שום דבר משלך. הוא אשר יראה לעולה השה'.

וַיַּעֲקֹד יִצְחָק יַצְחָק פְּעָקְדוֹ אֵיל

זה פלא פלאות - הרי האיל עדיין לא הופיע פה בסיפור עדיין, אז איך מזכיר אותו הפייטן? זה לא סתם חרוז. אנחנו לא עוסקים פה עם פייטן שמחפש חרוזים. זה פייטן שהחרוזים באים אליו, לא הוא אליהם. "כעקדו איל" כי האיל בטבעו רוצה לברוח, ואף כאן אברהם עוקד את יצחק כפי שעוקדים איל כי יצחק מודע לכך שאם הוא לא יהיה עקוד כמו שצריך הוא יברח -

א"ל אבא אוסרני ידי ורגלי מפני שהנפש חצופה היא וכשאראה את המאכלת שמא אודעזע ויפסל הקרבן בבקשה ממך אל תעש בי מום" (תנחומא, וירא כ"ג)

זה הדיבור, זה "עמד והתבונן להימשח", זה הדיבור של הר המור, זו החיה הטמאה שאני מזכר אותה והיא הופכת ל-"כעקדו איל". רק מי שעקד את בנו כעקדו איל, זוכה ורואה "איל אחר נאבק בסבך בקרניו". קודם אברהם עקד את בנו כפי שעוקדים את האיל ורק אחר כך הגיע האיל שמונח מששת ימי בראשית בפועל - אנחנו בוראים את מה שקורה. יכרתו שונאינו? אנחנו בוראים את האיל שיבוא ויציל אותנו. אנחנו בוראים אותו!

וַיְהִי מֵאֹר יוֹמָם בְּעֵינָם לַיִל

היינו מצים שאחרי כאלו הכנות, שתהיה להם איזו התגלות עליונה עכשיו, אבל מה לעשות שאנחנו בשר ודם, אנחנו צריכים לעקוד את עצמנו כאיל כי אחרת נברח. ואנחנו בוכים ובוכים - והרגע הכי מאיר הוא גם לילה. שני הדברים באים יחד - זה חלק מהיופי של הפיוט הזה.

וַחֲמֹן דְּמַעְיוֹ נוֹזְלִים בְּחֵיל

זו אחת הפעמים היחידות שפייטן חוזר על אותה מילה בחרוז. הוא פתח ב-"הכין עצי עולה באון וחיל", ועכשיו, שתי שורות לאחר מכן - "המון דמעיו נוזלים בחיל". זה לא סתם איזו תקלה - באותו חיל נוזלות הדמעות ובאותו חיל הוא הכין את עצי העולה!

עֵץ בְּמַר בּוֹכָה וְלֵב שֹׁמֵחַ

עוֹקֵד וְהַנְּעָקֵד וְהַמְזַבֵּחַ

לאט לאט המלאכים פורשים 'לפנסייה', ונשארים רק עוקד והנעקד והמזבח - רק אנחנו יכולים לחבר את השוחט ואת הנשחט, את הבכי ואת השמחה, את העין (המוח) ואת הלב.

בית עשירי

בבית הזה ובזה שלאחריו הפיוט עובר לדבריו, דיבוריו, של יצחק כשהוא על גבי המזבח -

שִׁיחוּ לְאֵמִי כִּי שִׁשְׁנָה פָּנָה

למי הוא אומר את הדברים בלשון רבים? בבית הבא נראה שהוא מדבר ישירות אל אביו ואם כן, כאן הוא מדבר למישהו אחר. אולי הוא מדבר אל המלאכים שיופיעו בחרוזים הבאים, אולי לקב"ה ולאברהם יחד (וכך מסתבר יותר כי המלאכים עדיין לא

בית שמיני

הבתים השמיני והתשיעי עוסקים בהכנות בפועל לעקדה.

דְּפָקוּ בְּשַׁעְרֵי רַחֲמִים לְפָתַח

הַבֵּן לְהַזְבַּח וְאַב לְזַבֵּחַ

גם בתורה כתוב פעמיים "וילכו שניהם יחדיו", פעם לפני העקדה ופעם שניה לאחריה. וכך כאן מביא הפייטן פעמיים - "אז יאמיר הזבח והזבח" בבית הקודם, וכעת - "הבן להזבח ואב לזבח".

קוֹיִם לְאֵל וּבְרַחֲמָיו לְבִטָּח

הרחמים שבהם בוטחים האב והבן כאן לא תקווה שהעקדה תבטל אלא הפוך - הם מקווים לרחמי ה' שהם יהיו כשירים ויובלו לעמוד בכך. שיהיה לי הכח "לכל אשר יחפוץ אליהם יעשה". הרי ברור שהכל לטובה, ברור ששום דבר לא מושג אצלי, ברור שיש בעולם שני רבדים - באחד כל האחריות מוטלת עלי "זכור נא לי ביום הוכח", שיכרתו שונאינו שאני בראתי, ובשני ברור שאני יכול כי אני בטל אליך. יש לזה ביטוי -

יְקוּי ה' יַחְלִיפוּ כַחַ

"קוי ה'" הם אלו שיש בינם לבין ה' קו אחד מחבר, קו שעובר בין שתי נקודות בלבד. אגב, הפסוק בנביא מנוקד קצת שונה -

יְקוּי ה' יַחְלִיפוּ כַחַ... (ישעיהו מ', ל"א)

הצירה מופיע תחת האות י', מעין ו' שהופכת ל-י' קטנה. זה ו', זו תקווה, זה מקווה - "מקווה ישראל ה'". הזכרנו בשיעור הקודם שהעקדה, לפי דעה אחת בחז"ל, הייתה ביום הכיפורים, אבל היא מוזכרת בראש השנה, והנה המקווה, מקווה ישראל, מתחיל פה.

אגב, בנוסח הסליחות לעשרת ימי התשובה של האשכנזים, מופיע פיוט עקדה בכל יום - ואחר בכל יום. כך מראש השנה ועד יום הכיפורים.

דְּרָשׁוּ בְּנַחֲלַת אֵל לְהַסְתַּפַּח

אני רוצה להסתפח בנחלת אל. דוד המלך אומר -

... כִּי־גִרְשׁוֹנֵי הַיּוֹם מִהַסְתַּפַּח בְּנַחֲלַת ה' לְאֹמֵר לֵךְ עִבֵד

אֱלֹהִים אֲחֵרִים. (שמו"א, כ"ו, י"ט)

אני רוצה להסתפח. דוד אומר את זה לשאלו כאשר הוא יוצא מארץ ישראל שלנו, התחתונה, ואילו בפיוט אומרים את זה אברהם ויצחק לגבי הארץ העליונה. הם מבקשים, דורשים, מחפשים, להתחבר לארץ העליונה - הר המוריה, קרבן ראשון, מזבח.

עוֹקֵד וְהַנְּעָקֵד וְהַמְזַבֵּחַ

בית תשיעי

ההכנות לעקדה ממשיכות גם בבית הזה, בית שמתחיל את הדיאלקטיקה המדהימה של הכח והבכי -

הַכֵּין עֵצֵי עוֹלָה בְּאֵזֶן וְחֵיל

שני הבתים עוסקים בעצם בשרה. יצחק לא משתחרר מאמו שרה. אמה כנסת ישראל. "זה ליצחק ריח"⁴. זהו יצחק שעבשיו דמעות המלאכים יורדים לעיניו ומעוורים אותו, ומה שישאר לו הוא הריח, ובו הוא יריח גם בריח בגדיו וגם בריח בוגדיו את הטוהר, את הקודש. זה ליצחק ריח - "חקל תפוחין קדישין".

הבן איש חי שהזכרנו מביא על אכילת התפוח בליל האש השנה בסימנים -

ואח"כ יאכל תפוח מבושל בסוכר ויאמר 'יהי רצון שתתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה', ואין אומרים כדבש, וכתבו האחרונים ז"ל הטעם שמביאין תפוח רמז לחקל תפוחין קדישין בסוד 'ראה ריח בני כריח שדה', ונראה לי בסיעתא דשמיא טעם לתפוח בליל ראש השנה כי התפוח יש בו שלשה הנאות - טעם ומראה וריח, והוא לסימן טוב לבקשתינו שפע הכללי שהוא 'בני חיי מזוני' לכל השנה כולה, ועוד נראה לי בסיעתא דשמיא טעם אחר ע"פ מה שכתב בווהר הקדוש פרשת שמיני דף מ' בפסוק 'רפדוני בתפוחים', תפוח אפיק חמרא ומכין רעותא דלא יזיק חמרא, והיינו דאוכלין תפוח אחר יין כדי שלא יזיק להם היין, ולכן מנהג בני אדם לתת תפוח לתוך כוס היין וכמו שכתוב בספרים, וידוע שהיין הם גבורות ונמצא התפוח הוא מבסם הגבורות, ועתה בראש השנה כל מגמתינו הוא לבסם ולמתק הגבורות לכך אוכלין תפוח, ועוד נראה לי בס"ד טעם אחר, דאיתא בווהר הקדוש כל הפירות שורשם במלכות ורק התפוח שורשו בדוכרא שהוא סוד תפארת וכמו שכתבתי הקדמה זו במקום אחר, וידוע מה שכתב רבינו האר"י ז"ל דחדשי הקיץ הם בנוקבא שהיא סוד המלכות מניסן ועד תשרי, וחודשי החורף מתשרי ועד ניסן הם בדוכרא שהיא סוד התפארת, ולכן בליל ראש השנה שהוא התחלת חודשי הדוכרא אוכלין תפוח ששורשו בדוכרא.

(בא"ח, שם)

אכילת התפוח היא כנגד חקל תפוחין קדישין. זה הריח של העקדה, של יצחק.

עֹקֵד וְהַנְּעִקָד וְהַמְזַבֵּחַ

בית שנים עשר

הבית הזה עומד בפני עצמו ולא כצמד, כי המלאכים לא זוכים לשניים. הם רק בעולם העליון. הבית הזה בא ואומר דבר שלא מופיע בתורה. בתורה רק כתוב שמלאך ה' בא מן השמיים, ובאן הפייטן מתאר עולם עליון שלם שלא ידענו שכלל התקיים. זוכרים שאמרנו 'זכור נא לי ביום הוכח' - מה שמתרחש פה למטה על המזבח, מייצר עולמות עליונים שלמים, אנחנו בוראים מלאכים. אנחנו בוראים פעילות מלאכית שמיימית

⁴ ע' בחלק א' ששיעור בו הרחבנו על הריח אצל יצחק - "יורח את ריח בגדיו" (בראשית כ"ז, כ"ז).

הופיעו בפיוט), ואם אכן כך, זה נורא ואיום; 'שיחו' - 'אבא שבשמיים, תעזור לאבא לספר את זה לאמא. הוא לא יוכל לומר את זה בעצמו לבד'.

הַבֵּן אֲשֶׁר יִלְדָה לְתַשְׁעִים שָׁנָה

יצחק בכלל לא נמצא בכאב

הָיָה לְאִשׁ וּלְמֵאֲכֶלֶת מִנָּה

אָנָּה אֲבִקֵּשׁ לָהּ מִנְחָם אָנָּה³

צַר לִי לֵאמֹס תִּבְכֶּה וְתִתְנַפֵּחַ

שם יצחק נמצא. כמו שהקב"ה אמר לאברהם "אם נִפְשָׁךְ בֹּעַד מֵאֲדָמָה לִי לְעוֹלָה בְּרָה", כי זה מבחירה אמיתית, כי אתה בשיא האהבה, כך יצחק נמצא על המזבח בשיא הקשר לאמו. עבשיו הוא רק באמא. הוא פונה לאביו שבשמיים ואל אביו שפה למטה ואומר - 'שיחו לאמי'. כמעט אפשר לומר שהוא אומר להם - 'תעזרו זה לזה איך אפשר להגיד את הדברים לאמא'.

עֹקֵד וְהַנְּעִקָד וְהַמְזַבֵּחַ

בית אחד עשרה

והוא ממשיך את דבריו - וכעת אל אברהם. ממש כמו ילד שקודם הוא דואג לאמא ועבשיו משנסתיימה השיחה על אמא הוא פונה לאבא -

מִמֵּאֲכֶלֶת יְהִמָּה מִדְּבָרִי

'מדברי' זהו דיבורי, כמו "מדברך נאוה" (שיר השירים ד', ג'), אבל זה גם מדבר, נוח מדבר. לבית המקדש שיבנה פה במקום הזה יקראו 'נווה'.

נָא חֲדָדָה אָבִי וְאֵת מֵאֲסָרִי

הוא מבקש מאברהם שיחדד את הסכין ואת המאסר שלו יחזק, כלומר - 'אבא, גם אתה עדיין?, אתה נתת לי שיעור ועבשיו אני מחזיר לך שיעור, כשאני על גבי המזבח - תוודא שהסכין מחודד'. ח"ו זו לא חוצפה של יצחק לדבר ככה אל אביו. 'כבון שכבר עקדת אותי אבל זה לא מספיק חזק, אבא. נכון, גם את הסכין בדקנו כבר - אבל זה לא מספיק'. העבר אין - העתיד עדיין.

חֲזַק וְעַת יִקַּד יְקוֹד בְּבִשְׂרִי

בכוונה הוא הולך פה עם המילה קדימה ואחורה. כאשר מאסרי יחוזק, אז עת יקד יקוד - כשאני אהפוך להיות בית המוקד בבשרי -

קַח עִמָּךְ הַנְּשָׂאֵר מֵאֲפָרִי

וְאָמַר לְשָׂרָה זֶה לְיִצְחָק רִיחַ

³ גם כאן הפייטן לכאורה חוזר פעמים על אותה מילה בחרוז, אבל כאן זה אפילו יותר חזק כי הוא פותח ומסיים את השורה באותה מילה, "אנה", וכפי שראינו בשיעור הקודם המילה 'אנה' מסתיימת ב-ה', היינו לא לשון תחנונים, אלא - איפה? איפה אבקש לאמי תחנומים?.

וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻמְהוּ כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ. כִּי־בָרַךְ אֲבִרְכְּךָ וְהִרְפָּה אֲרַבְּךָ אֶת־זֶרְעֶךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָחוֹל אֲשֶׁר עַל־שֵׁפֶת הַיָּם וַיִּרְשׁ זֶרְעֶךָ אֶת שְׂעַר אֵיבָיו. (בראשית כ"ב, ט"ז-י"ז)

יש מדרש שבא ואומר שכשבא המלאך בפעם השניה ואמר לאברהם 'אני לא רוצה לראות אותך', ואז בא הקב"ה ואמר "בי נשבעתי נאם ה'", אבל אברהם אמר לו - 'גם אני נשבע שאני לא נותן לך להישבע לפני שאני אומר את דברי'. והוא מבקש - 'תבטיח שכאשר יהיו בני חוטאים, תזכור תמיד את העקדה', ועל זה נשבע הקב"ה - "בי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה...!". הלכו כבר כל מלאכי המרכבה ועכשיו בא - 'נשבעתי נאם ה'".

אָמַר לְאַבְרָהָם אָדוֹן שָׁמַיִם

עד עכשיו אברהם נקרא 'אדון' בפיוט הזה, וכעת הקב"ה הוא 'אדון השמים'.

אֵל תְּשַׁלַּח יָד אֵל שְׁלִישׁ אֹרְיִם

החרוז של הבית הזה בנוי על הסיומת "אֵיִם", אבל יש כאן בעיה קלה בעברית - שזו סיומת של זוג, כמו יָדִים, עֵינִים, מספְּרִים, ירושָׁלַיִם (של מעלה ושל מטה), מַחְנִים, שְׁמִיִם (העליונים והתחתונים) וכו' - שהאחד הוא ההפכי לשני ומשלים אותו והם לא יכולים להתקיים זה בלי זה, אבל הפייטן מדבר פה על "שליש", כלומר אחד משלשה, כלומר הוא מבקש ללמד אותנו כאן משהו. מה זה "שליש אורִים"? הפרשנים אומרים שהכוונה היא אולי ליצחק שהוא אחד משלשת האבות, אבל זה לא מסביר את האורִים (כי אז זה היה צריך להיות ממוקד 'אורִים'). ואולי הכוונה היא למילה שְׁלִישׁ, זה אשר עומד אצל המלך, המשנה למלך, שר הצבא אשר נקרא שלישי. וכבר ראינו שיצחק הוא שר הצבא ולכן הוא "שליש אורִים", הוא הירח אבל הוא השליש של האורִים, הוא זה שמחבר את השמים ואת הארץ, הוא יצחק שהקב"ה קורא לו באחת ולא בפעמיים (כפי שקרא ל"אברהם אברהם" ול"יעקב יעקב"). שְׁלִישׁ הוא הניקוד של המילה כשהיא באה בסמיכות - השליש שמאפשר לאורִים, לשמש ולירח, לשמים וארץ, לירושלים של מעלה ולירושלים של מטה, ולעם ישראל שיראה את הקב"ה בעיניו. השליש שכאשר יבוא הקב"ה לאברהם ויאמר לו 'בניך חטאו' והוא יאמר לו - 'ימחו על קדושת שמך' ותחליף אותם באומה אחרת, וכן יענה יעקב, הוא יהיה השליש היחיד שישמור עליהם.⁵

שׁוּבוּ לְשִׁלּוֹם מְלֹאכֵי מַחְנֵינִים

שלא ניתן בכלל לתאה. אם רק היינו מודעים למה שאנחנו בוראים, למה שאנחנו יוצרים... צריך לחזור ולהזכיר לעצמנו שוב ושוב - 'די כבר, אין לי שונאים פה בעולם, אלא רק מה שאני מייצר לעצמי, ולכן אני יכול לבטל אותם ולברוא מלאכים טובים'.

וַיִּהְיֶה כָּל מְלֹאכֵי מְרַבָּה

אֹפֶן וְשָׂרָף שׁוֹאֵלִים בְּנִדְבָה

שרפים בדרך כלל באים באש גדולה ולא בנדבה - אלא כל העולם התהפך והופך להיות 'שואלים בנדבה'.

מִתְחַנְּנִים לְאֵל בָּעֵד שֶׁר צָבָא

יצחק הוא שר הצבא. צבא השמים וצבא הארץ. צבא זה חיל שאין לו כלום משלו. ומהצבא הזה של יצחק יגדלו כל צבאות ה' שייצאו ממצרים. 'מה נעשה בעולם הזה אם לא יהיה בו שר הצבא, בלי הצבא הזה?', אומרים המלאכים. 'לנו אין עולה ברה, אין לנו עין בוכה ולב שמח. לנו אין 'עוקדו איל', אין לנו יוסף שבורח מאשת פוטיפר כדי לא ליפול ויצחק שמבקש להעקד - לנו אין את זה'.

אֲנָא תְּנָה פְּדוּם וְכִפֵּר הֶבְה

כאן מופיע 'אנא' ב-א'. "אנא ה' הושיעה נא" - בבקשה. חייב להיות כופר.

אֵל נָא יְהִי עוֹלָם בְּלִי יִרַח

חז"ל אומרים שאברהם הוא השמש ויצחק הוא הירח, ויעקב הוא הכוכבים (עם בניו). הירח הוא ראש השנה. זה החג שבו החודש מתכסה, זה עולם בלי ירח. זה הרגע של עת שערי רצון להיפתח. עולם בלי ירח הוא עולם ללא התחדשות, עולם בלי קבלה מוחלטת שאין לו אור משלו. עולם בלי ירח הוא לא עולם. והירח הוא יצחק. רק יצחק אומר על ישראל שכאשר הם חוטאים - 'קח את האפר שלי', ואז מראה לנו את אבינו שבשמיים. יצחק הוא זה שימלא שחוק פינו ויהפוך את כל העולם לצחוק. הוא יאפשר לצאת מהחוק - 'לו אל חק'. הוא הכוח להגיע למעלה מהכל, לראשית. והמלאכים משלימים עכשיו -

עוֹקֵד וְהַנְּעֻקָד וְהַמְזִבֵּחַ

בית שלש עשרה

שני הבתים החותמים את הפיוט הם דו שיח בין הקב"ה אלינו. זה הרגע שבו המלאך הולך והקב"ה אומר -

חטאו? כמה שנתנו של אדם שבעים שנה, דל עשרין דלא ענשת עלייהו פשו להו חמשין, דל כ"ה דלילותא פשו להו כ"ה, דל תרתי סרי ופלגא דצלווי ומיכל ודבית הכסא פשו להו תרתי סרי ופלגא, אם אתה סובל את כולם מוטב ואם לאו פלגא עלי ופלגא עליך, ואת"ל כולם עלי הא קריבית נפשי קמך. פתחו ואמרו ("כי) אתה אבינו". אמר להם יצחק עד שאתם מקלסין לי קלסו להקב"ה, ומחוי להו יצחק הקב"ה בעיניו. מיד נשאו עיניהם למרום ואומרים (ישעיה סג, טז) "אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך". (שבת פ"ט:)

⁵ "לעתיד לבא יאמר לו הקב"ה לאברהם בניך חטאו לי. אמר לפניו רבש"ע ימחו על קדושת שמך. אמר אימר ליה ליעקב דהוה ליה צער גדול בנים אפשר דבעי עליהו. אמר ליה בניך חטאו. אמר לפניו רבש"ע ימחו על קדושת שמך. אמר לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה. אמר לו ליצחק בניך חטאו לי. אמר לפניו רבש"ע בני ולא בניך? בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע קראת להם (שמות ד, כב) בני בכורי, עכשיו בני ולא בניך? ועוד כמה

גִּזְוֹן וְאַלִּיָּה אֲנִי שׁוֹלֵחַ

המשפט הזה הפך למשפט יסוד בחיים שלנו. המשיח צריך לבוא עם אליהו, שתפקידו הוא אחד - להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם. לחבר את הפייטן עם בנו הנעלם, לחבר את אבא שבשמים עם בנו הנעלמים. תפקידו של אליהו הוא לקרב את ישראל אל אביהם שבשמים ולהשיב לב אבות על בנים -

לֹא לְרַחֵק וְלֹא לְקַרֵּב, אֶלָּא לְעֲשׂוֹת שְׁלוֹם בְּעוֹלָם, שְׁנֵאמַר (מלאכי ג) הִנֵּה אֲנִכִּי שֹׁלֵחַ לְכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיא וְגוֹ' וְהַשִּׁיב לֵב אָבוֹת עַל בְּנֵים וְלֵב בְּנֵים עַל אָבוֹתָם. (משנה, עדיות, ח', ז')

ועוד נקודה אחת אחרונה על אליהו. רק פעם אחת היה קרבן הדומה לעקדה, והוא לא היה בהר המוריה, אלא בהר הכרמל ועשה אותו אליהו. הוא השיב לב אבות על בנים והלך משם לחורב וברח ושמע קול רעש ולאחריו קול דממה דקה, אותו קול דממה שנדבר עליהם ביום הכיפורים ובראש השנה,⁶ ושם קיבל את התפקיד להיות מלאך הברית ולהשיב לב אבות על בנים ולגלות ש -

עוֹקֵד וְהַנְּעֻד וְהַמְזַבֵּחַ.

כנראה שרק התחלנו בביאור הפיוט אבל דיינו בכך. שהקב"ה יזכה אותנו ב"תכלה שנה וקללותיה, תחל שנה וברכותיה", שמזכה לישועות ונחמות ובשורות טובות אך טוב וחסד כל הימים. **שנה טובה ומתוקה!**

זוכרים את מלאכי המחניים של יעקב שחוזרים? 'שובו לשלום, קיבלתי את תפילותיכם, עכשיו אנחנו צריכים לדבר אברהם ואני' -

יּוֹם זֶה זְכוֹת לְבָנֵי יְרוּשָׁלַיִם

עכשיו נוצרה בעולם ירושלים - של מעלה ושל מטה שהן אחד.

בּוֹ שְׁעָרֵי רַחֲמִים אֲנִי פּוֹתֵחַ

לפי מנהגים רבים, כפי שהזכרנו, פיוט זה נאמר גם לפני נעילה, כי העקדה לפי אחת הדעות היתה ביום הכיפורים - וכעת הוא זמן פתיחת שערי שמיים, לפני תפילת נעילה.

עוֹקֵד וְהַנְּעֻד וְהַמְזַבֵּחַ

בית ארבעה עשר

הבית האחרון הוא תשובתנו שלנו, עם ישראל, לקב"ה.

לְבְרִיתְךָ שׁוֹכֵן זְבוּל וְשִׁבְעָה

יש גרסה נוספת בפיוט - "לבריתך שוכן זבולים שבעה", היינו שבעת הרקיעים. לגרסא המקורית הכונה היא לשבועת הקב"ה שנשבע לאברהם בעקדה "בי נשבעתי".

זְכָרְךָ לְעֵדָה סוֹעֵרָה וְנִגְוָעָה

כאן מופיע מה שמופיע כמעט בכל פיוטי העקדה למיניהן - אנחנו העדה, אנחנו העקדה.

וְשָׁמַע תְּקִיעָה תּוֹקְעָה וְתִרְוָעָה

וְאָמַר לְצִיּוֹן בָּא זְמַן תִּישׁוּעָה

'ציון' דווקא ולא ירושלים, כי ציון היא נקודת הציון של הלמעלה, הנצ. כלומר - זכור לבני ירושלים ואמור לציון כי בא זמן הישועה.

השיעור מוקדש לרפואת
עמרם בן איידה חיה
שמחה יפה בת שרה חתון

לחקדשת שיעורים ניתן לפנות בהודעת וואטסאפ
לעמנואל - 054-7500516

⁶ ע"י פיוט ונתנה תוקף - "ובשופר גדול יתקע וקול דממה דקה ישמע".